ISSN 2078 6999. Вісник Львівського університету. Серія філософські науки. 2012. Випуск 15. С. 190–196
Visnyk of the Lviv University. Series Philosophical science. Issue 15. P. 190–196

УДК 316.722

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Оксана Дарморіз

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: kafedra_kultury@mail.ru

Розглянуто сучасне суспільство крізь призму глобалізаційних процесів. Проаналізовано інформаційну культуру як невід'ємний атрибут сучасності, визначено її головні риси та структурні складові. Досліджено електронну культуру, інтернет-культуру та кіберкультуру в руслі розвитку сучасних соціокультурних процесів. Виявлено вплив Інтернету та віртуальної реальності на формування культурної специфіки.

Ключові слова: глобалізація, інформаційна культура, електронна культура, інтернет-культура, кіберкультура, Інтернет, віртуальна реальність.

Сучасний стан розвитку суспільства характеризують процеси глобалізації як економічної, політичної і культурної уніфікації та інтеграції. Світ стає тіснішим, комунікативні процеси – інтенсивнішими й напруженішими, науково-технічні досягнення розвиваються максимально стрімко. Блискавичними є зміни і в куль-турній сфері. Уміти реагувати на ці зміни – означає розуміти, що саме відбувається з сучасною людиною, як їй будувати стосунки з іншими, чим є нині світовий простір (зокрема й культурний), як особа може зберегти свою унікальність і сформувати власну ідентичність. Ці питання хвилювали людство в усі часи, проте бурхливий розвиток сучасного світу зумовлює потребу чіткіше визначати пріоритети, формувати світоглядні принципи, виявляти свою позицію.

Наукова громадськість не може перебувати осторонь розв'язання цих проблем, тому всі новації в культурі та причини її стрімкого розвитку постійно зазнають філософсько-культурологічного аналізу. Проблеми глобалізації в культурі вивчають С. Бенхабіб, М. Кастельс, І. Валерстайн, Р. Інглхарт, Е. фон Вайцзекер, У. Бек, Н. Хомський та інші, виявляючи, що глобалізація породжує значну кількість проблем. Здебільшого досліджують вплив нової системи виробництва на культурну специфіку; особливості продукування, поширення та споживання культурних цінностей; загострення протиріч між світом природного і штучного (того, що створила людина); протистояння глобалізаційних та глокалізаційних процесів тощо. Водночас докладнішого розгляду потребують особливості нового способу буття людини в культурі, ознаки та вияви сучасного культурного розвитку, можливості особи максимально комфортно почуватися в новій соціокультурній ситуації.

Дедалі частіше сучасне суспільство (зокрема західне) характеризують як відкрите інформаційне суспільство, у якому головну роль в економічному, політичному та культурному розвитку відіграє інформація. Такий стан зумовлений глобалізаційними процесами, які виз-

© Дарморіз О., 2012

начають напрям соціокультурного розвитку. "Ефекти глобалізації, – зазначав Ж. Дерида, – фактично, похідні від досягнень технонауки (виробництво і блага, які вони дають, окрім усього, нерівномірно та несправедливо розподілено у світі), і вони містять… і нові ритми, і можливість швидкого пересування, і віртуальної комунікації в наш час електроніки (комп'ютеризації, електронної пошти, Інтернету і т. п.), а також обіг людей, товарів, типів продукції і соціально-політичних моделей на ринку, який є відкритим та більш-менш упорядкованим" [2, с. 127–128].

Важливими ознаками інформаційного суспільства є лавиноподібне зростання кількості електронних (оцифрованих) інформаційних ресурсів, вільне поширення інформації та необмежений доступ до неї. Також щораз частіше натрапляємо в науковій літературі на нові терміни, пов'язані з функціонуванням культури в інформаційному суспільстві.

Найширшим вважатимемо поняття "інформаційна культура", яка характеризує сферу культури, пов'язану з інформаційним аспектом життя людей. "Як індивідууми всі ми підпадаємо під вплив інфосфери щоразу, коли контактуємо з комунікаційними технологіями – такими, як телебачення, комп'ютерні мережі, журнали, відеоігри, факси, радіо-шоу, компакт-диски чи відеокасети", – зазначав Д. Рашкоф у праці "Медіавірус" [9]. І кожен стикається з ними по кілька разів на день. Сучасна людина змушена набувати нових умінь, пов'язаних із пошуком інформації та орієнтуванням у складній мережі інформаційних потоків, яка є обов'язковою ознакою її світу. Отже, під інформаційною культурою варто розуміти інформаційний компонент людської культури загалом, що об'єктивно характеризує рівень усіх інформаційних процесів у суспільстві та наявних інформаційних стосунків.

Однак інформаційну культуру як феномен не можна розглядати лише як ознаку сучасного світу, оскільки людина оперувала інформацією завжди і в усі часи інформація була для неї важливою. Різними є способи передавання, сприйняття та зберігання знань як основи будь-яких інформаційних повідомлень. На першому етапі розвитку культури інформація побутувала виключно в усній формі та була пов'язана більше з мовленням, ніж із мовою. Головні фактори того періоду – правильні інтерпретація, розуміння та зберігання повідомлень. Наступний важливий етап розвитку інформаційної культури – поява писемності. Це дало новий виток у її розвитку, оскільки з'явилася нагода зберігати інформацію без небезпеки втратити основний зміст. Письмо як засіб поширення знань містило й недоліки, адже написання текстів "від руки" має обмеження – одна людина не здатна створити багато джерел інформації за короткий період. Значно продуктивнішими є друковані джерела: друкована книга надала людині швидший доступ до більшого обсягу інформації. Розвиваючи інформаційну культуру, яка тісно пов'язана з розвоєм науки і техніки, людство суттєво розширило її можливості. Насамперед це пов'язано з появою мас-медіа, персональних комп'ютерів і мережевих технологій, які нині відіграють особливо важливу роль у житті кожного.

Похідним поняттям від інформаційної культури є медіакультура. Медіа-культуру як посередника, засіб зв'язку між індивідами, людиною та суспільством, культурою, ідеологією тощо можна визначити через сукупність інформаційно-комунікативних середників, матеріальних та інтелектуальних цінностей, які людство виробило в процесі свого онтогенезу і які характерні для відповідної епохи та спільноти.

Специфіку медіакультури та її впливу на соціум досліджували Р. Арнхейм, А. Базен, Р. Барт, Д. Бел, В. Беньямін, Ж. Бодріяр, Ж. Дельоз, М. Мак-Люен, Г. Маркузе, Х. Ортега-і-Гасет, Е. Тофлер, М. Кастельс, Ю. Крістева, Д. Рашкоф та інші.

Медіакультура охоплює і культуру передавання інформації, і культуру її сприйняття, й індивідуальну культуру особистості, яка здатна сприймати, аналізувати, оцінювати медіатекст, вдаватися до медіатворчості, засвоювати нові знання через медіа і т. д. Водночас самі медіа постають як система масових комунікацій, головними ознаками яких є хаотичність, безмежність та надмірність. М. Мак-Люен виводить їх природу з особливостей людської комунікації: "Насправді і з операційного, і з практичного погляду, засобом комунікації є повідомлення. Це означає, що особистісні та соціальні наслідки будь-якого засобу комунікації – тобто кожного нашого поширення назовні – випливають із нового масштабу, який є результатом впливу такого поширення чи нової технології на наші справи" [7, с. 10]. Розглядаючи будь-що з людського світу як посередник – усне чи письмове слово, одяг, помешкання, речі, пресу, радіо, комікси, кіно, телебачення, рекламу та інше – учений наголошує на тому, що вони набувають ознак повідомлення лише тоді, коли їм надано особистісного змісту. Людина хоче збільшити сферу свого впливу на навколишнє середовище та інших осіб і використовує для цього різні медіа.

Ідею М. Мак-Люєна про те, що "медіум – це повідомлення (послання)" розвиває й Ж. Бодріяр. Характеризуючи засоби масової комунікації як найвпливовіші та найпоширеніші медіа, він зазначає, що справжнє послання ЗМІ, те, яке розкодовано та спожито несвідомо і глибоко (а саме за таким принципом і транслюють ці повідомлення), не є очевидною сукупністю звуків та образів, а нав'язаною схемою, пов'язаною з технічною сутністю цих ЗМІ, з дезартикуляцією реального в послідовні та еквівалентні знаки. "Сутність засобів масової інформації, відповідно, така: їх функція полягає в нейтралізації живого, унікального, подієвого характеру світу, в заміні різноманіття всесвіту засобами інформації, гомогенними один до одного, що позначають один одного і скеровують один до одного" [1, с. 102].

Отже, медіакультура щораз більше впливає на людину, формуючи її світогляд, позначаючись на поведінці та творчості. Водночас нині наявні всі елементи, які формували медіакультуру в процесі її генези. М. Мак-Люен виокремлює чотири головні епохи в історії людства: епоху дописемного варварства (увага – на усному мовленні); епоху фонетичного письма (писемність); "галактику Гутенберга" (друковане слово); "галактику Марконі" (радіо, телеграф і телебачення). Проте для сучасного світу особливу вагу мають новітні технічні засоби, які заполонили планету в останні десятиліття і які М. Кастельс називає "галактикою Інтернету". Саме разом із цими новаціями виникають і нові типи культури – електронна культура, кіберкультура, інтернет-культура. Усі вони так чи інакше пов'язані з розвитком науково-технічних знань і символізують рівень розвою сучасного суспільства.

Ознакою електронної культури є обмін думками на величезних відстанях за допомогою електронних засобів комунікації; кіберкультура ґрунтується на використанні комп'ютерних ігор і технологій віртуальної реальності (її дуже часто використовують у дизайні, літературі, кіномистецтві); інтернет-культура пов'язана з поданням інформації та спілкуванням користувачів в Інтернеті (представлена через блоги, живі журнали, мережеві комунікації тощо).

Такий розвиток культури зумовлює нове буття інформації в культурі, способи її поширення, обміну та збереження. "Ми лише сьогодні починаємо усвідомлювати основні зміни: від появи друку до друкованого екрана в усій їхній красі, – зазначив Р. Ленем. – Усталена друкована поверхня стає мінливою та інтерактивною. Остаточний і незмінний текст, на якому були засновані гуманітарні науки Заходу ще від часів Відродження, і

Арнолдова теорія "шедевра", побудована на цьому, піддаються сумніву та стають об'єктом гри. Книгодрукування стає алегоричним, новим авторським параметром, виразним в тій самій формі, що була запропонована італійськими футуристами на початку нашого сторіччя. Графічні та друкарські прийоми, до яких надається електронна поверхня, роблять нас самосвідомими нашого власного апарату зору" [6, с. 109].

Особливе місце в цьому процесі належить появі Інтернету й активному його використанню в людських спільнотах. Фактично, цей винахід є не лише способом трансляції культурного досвіду, а й способом організації культурного змісту, що видозмінює архітектоніку самої культури. Інтернет розмиває межі національних культур, руйнує замкнутість таких форм культури, як наука, мистецтво, філософія, ідеологія тощо. Водночас кожна людина має змогу не тільки споглядати культурні явища чи пасивно сприймати зміст культури, а й бути її активним творцем. Інтернет як соціокультурний феномен, породження глобалізованого світу, сприяє появі культури глобального діалогу, яку В. Біблер визначив як діалог культур. У цій культурі людина відчуває свою значущість, оскільки проголошено орієнтацію на індивідуальний внесок кожного в так звану глобальну творчість, коли будь-хто може доєднати свій голос до багатоголосся інших або впливати на загальне звучання. Проте таке відчуття своєї особливості та важливості значною мірою ілюзорне, адже реальний внесок окремої особи в розвиток загальної культури досить примарний і його не завжди адекватно оцінюють інші, а часто його нереально адекватно оцінити (це стосується і позитивних, і негативних оцінок).

Водночас не варто применшувати ролі інтернет-культури у формуванні культурної специфіки загалом, бо цей вплив величезних масштабів, надто якщо його правильно використовувати. Молоде покоління не уявляє свого життя поза ресурсами новітніх технологій, і дуже важливо, наскільки традиційна культура буде до них чутливою і навчиться використовувати їх для свого блага. Як не погодитися з У. Еко, який стверджував, що "культура в пошуках більш живих шляхів має використовувати всі можливості засобів масової інформації. Необхідний освітній підхід, ретельно продуманий у сенсі відповідальності і завдань. Для мов краще касета, ніж підручник. Шопен на компакт-диску з коментарями допоможе зрозуміти музику, і не потрібно хвилюватися, чи купуватимуть люди п'ятитомні музичні енциклопедії. Проблему треба сформулювати інакше. Не потрібно протиставляти візуальну та вербальну комунікації, а треба вдосконалювати одну й іншу" [10].

Інтернет створює величезну базу наукової інформації та забезпечує відповідні комунікації, також має політичну спрямованість. З його допомогою, впливаючи на людей, реально здійснювати мовну та культурну експансію і стимулювати формування структур свідомості та несвідомого людини. Водночас можна констатувати зміну ментальності, ціннісних орієнтацій, потреб та інтересів і окремої людини, і соціальної групи; тому очевидно, що він є ефективним для структурування поведінки громадян у потрібному для влади руслі.

Зважаючи на стрімкий розвиток всесвітньої павутини загалом та інтернет-технологій зокрема, дедалі більше соціальних комунікацій відбувається саме через Інтернет. Мережа поступово стає соціальним і комунікаційним простором, де створюють та використовують різноманітні комунікаційні стратегії, методи і тактики. Цей простір також формує медіативну реальність, яка об'єднує користувачів мережі. Тут діють особливі механізми віртуалізації соціальності як невід'ємного соціального ефекту нових комунікаційних медійних технологій.

М. Кастельс ще 1995 р., пишучи свою працю "Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура", підкреслив особливу роль Інтернету та віртуальної реальності у формуванні нового типу культури та людини (хоч на той час, як зазначає вчений, лише третина американських сімей мала вдома персональні комп'ютери). Він стверджував, що "нова комунікаційна система радикально трансформує простір і час, фундаментальні зміни людського життя. Місцевості позбуваються свого культурного, історичного, географічного значення й реінтегруються у функціональні мережі чи в образні колажі, викликаючи до життя простір потоків, які замінюють простір місць. Час стирається у новій комунікаційній системі: минуле, теперішнє і майбутнє можна програмувати так, щоб вони взаємодіяли один з одним в одному й тому самому повідомленні… Це культура реальної віртуальності, де вигаданий світ є вигадкою в процесі свого створення" [4].

Проте, наголошуючи на важливості формування електронної інтернет-культури, учений навіть у найсміливіших фантазіях не прогнозував того, що сталося зі світом за надзвичайно стислі терміни. На його думку, цей процес мав би бути значно тривалішим у часі, але неминучим. Натомість, як бачимо, розвиток інформаційних технологій спричинив дуже стрімке входження людства в еру Інтернету, що змушує нас говорити про необхідність глибшого дослідження відповідної культури, адже вона формується та видозмінюється швидше, ніж встигаємо її осмислити. М. Кастельс у своїй новій книзі "Галактика Інтернет" (2001 р.) писав, що "незалежно від нашого ставлення до Інтернету, маємо зважати на те, що Інтернет і комп'ютерні мережі загалом уже стали становим хребтом усіх сучасних суспільств" [3]. За його словами, для Інтернету характерна чотириелементна структура, до якої дослідник зараховує техномеритократичну культуру, культуру хакерів, культуру віртуальної спільноти та підприємницьку культуру.

Очевидно, що на розвиток сучасної інформаційної культури найсильніше впливає культура віртуальної спільноти, яка привносить в інтернет-простір соціальний аспект і для якої характерна вибіркова соціальна взаємодія та символічне єднання людей у мережі. Проголошений у Москві 22 травня 2001 р. "Маніфест віртуалістики" (Центр віртуалістики Інституту людини Російської академії наук) стверджує необхідність виокремлювати віртуальне, оскільки на нинішньому етапі в багатьох сферах життя за значущістю його можна зіставити з константним. "Співвідносна значущість віртуального і константного у світі змінилася, тобто змінився світ. Світ тепер віртуальний у тому сенсі, що віртуальне набуло статусу, який нереально знехтувати… Невдовзі світ загалом і кожен його фрагмент дедалі більше віртуалізуватиметься, тобто посилюватиметься значення віртуальності. Віртуалістика – новий світогляд, що відповідає прийдешній епосі цивілізації, і не тільки західної чи східної, а й будь-якої з наявних на Землі" [8].

Опосередкована інтернет-технологіями, віртуалізація соціальної реальності суттєво її трансформує, перетворюючи на нову соціальність, якої не існувало раніше. У ній тепер дедалі менше загальних засад для побудови символічної комунікації, спільного культурного тла, навіть у межах однієї нації та одного покоління. У зв'язку з цим руйнується зв'язок між поколіннями, розпадаються соціальні групи, хаотично формуються тимчасові численні атомарні структури – віртуальні спільноти зі слабкими соціальними зв'язками. Водночас ускладнено можливість комунікації на ґрунті формування спільних принципів та норм і виростає рівень персоніфікації інформації, що посилює розмивання меж між публічним та приватним.

Серед характеристик віртуального простору, сформованого інформаційними потоками, дослідники віртуальної реальності виокремлюють мінливість, симуля-ційність, знеособленість, поверховість людських контактів, принципову відкритість, антиієрархічність, децентрованість, мобільність. Також наявний гіпертекстовий спосіб організації віртуального простору як взаємодія різних текстів усередині інтернет-мереж, що свідчить про його нелокалізованість і специфічну співвіднесеність елементів, серед яких – тексти з різними змістовими та кодовими характеристиками. Водночас є особливий семіозис кіберпростору, тобто характерний лише для нього спосіб утворення, перетворення й використання знаків.

Отже, інформаційну культуру варто розглядати не лише як результат набуття нових інструментів діяльності, а й як специфічне уявлення людини про інформаційні процеси в навколишньому світі, джерела тієї чи іншої інформації, систему морально-етичних норм, ціннісних орієнтацій в інформаційному середовищі, інформаційну картину світу тощо. Особливе місце належить умінню визначати інформаційні потреби, шукати інформацію з різних джерел, а також здатності створювати нову інформацію на базі доступної і використовувати її у своїй діяльності. Серед найхарактерніших проблем, що виникають у людини у сфері сучасної інформаційної культури, такі: достовірність інформації, яку іноді надзвичайно складно верифікувати, та розгубленість реципієнта в потоці інформації. Актуальною проблемою є збереження авторства твору, оскільки споживач інформації може на власний розсуд видозмінювати текст або приписувати йому своє авторство. Проте все це не заперечує факту, що вага інформаційної культури в сучасному суспільстві значна, а нові способи передання, створення та збереження інформації щораз розширюватимуться, видозмінюючи культуру, людину і суспільство, формуючи нові моделі поведінки та картину світу. Сучасні глобалізаційні тенденції дедалі частіше критикують і замінюють їх глокалізаційними, проте глобальна інформаційна культура й далі активно розвивається та набуває щоразу нових форм і виявів, так чи інакше впливаючи на наше життя й не поступаючись своїми панівними тенденціями.

Список використаної літератури

1. *Бодрийяр Ж.* Общество потребления. Его мифы и структуры. М.: Культурная революция, Республика, 2006.
2. *Деррида Ж.* Глобализация, мир, космополитизм // Космополис. № 2 (8). 2004. С. 125–140.
3. *Кастельс М.* Галактика Интернет // <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s01/ z0001024/>.
4. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура // <http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/index.php>.
5. *Кириллова Н.*. Медиакультура: от модерна к постмодерну. М.: Академический Проект, 2006.
6. *Ленем Р.* Електронне слово: демократія, технологія та мистецтво. К.: Ніка-Центр, 2005.
7. *МакЛюэн М.* Понимание медиа: Внешнее расширение человека. М., Жуковский: “КАНОН-пресс-Ц”, “Кучково поле”, 2003.

8. *Носов Н. А.* Манифест виртуалистики. М.: Путь, 2001. // <http://www.virtualistika. ru/vip_15.html>.
9. *Рашкофф Д.* Медиавирус. Как поп-культура тайно воздействует на ваше сознание // < http://mediavirus.narod.ru/content.html>.
10. *Эко У.* От Интернета к Гутенбергу: текст и гипертекст // <http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Eko/Int_Gutten.php>.

Стаття надійшла до редколегії 8.04.2011
Прийнята до друку 16.04.2012

FEATURES OF DEVELOPMENT OF INFORMATIVE CULTURE IN TIMES OF GLOBALIZATION

Oksana Darmoriz

Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska str., 1, Lviv, 79000,Ukraine,
e-mail: kafedra_kultury@mail.ru

There is viewed modern society through processes of globalization in the article. The author analyzes informative culture as attribute of modernity and defines its main features and structural constituents. There are researched electronic culture, culture of Internet and cyber-culture in context of nowadays sociocultural processes. Also author accents on importance of Internet's and virtual reality's influences on cultural specificy.

Key words: globalization, informative culture, Internet culture, cyberculture, Internet, virtual reality

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Оксана Дармориз

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: kafedra_kultury@mail.ru

Рассмотрено современное общество с точки зрения глобализационных процессов. Проанализировано информациооную культуру как обязательный атрибут современности, определено ее главные характеристики и структурные элементы. Исследовано электронную культуру, интернет-культуру и киберкультуру в русле развития современных социокультурных процессов. Обнаружено влияние Ынтернета и виртуальной реальности на формирование культурной специфики.

Ключевые слова: глобализация, информационная культура, электронная культура, интернет-культура, киберкультура, Интернет, виртуальная реальность